त्रि.वि. द्वारा स्वीकृत पाठ्यक्रमा आधारित स्नातक प्रथम वर्ष ऐ. नेपाली ४१६नेपाली कथा र उपन्यास

नेपाली कथा र उपन्यास

लेखक
देवेन्द्रबहादुर बानिया

यो E book त्रिभुवन विश्वविद्यालयको चार वर्षे वि .एड. प्रथम वर्षको मूल ऐच्छिक र अतिरिक्त ऐच्छिक विषय लिएर अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुका लागि **नेपाली कथा र उपन्यास (४१६)** पाठ्यक्रममा आधारित रही तयार पारिएको छ।वर्तमान सन्दर्भमा अधिकांश विद्यार्थीहरु विभिन्न कारणले चाहेर पनि क्याम्पसका भौतिक कक्षामा उपस्थित हुन नसकेका कारणले उनीहरुको शैक्षिक गुणस्तर दिन प्रतिदिन खस्कँदै गइरहेको छ । यसर्थ यो E book विद्यार्थीहरुको फुर्सदको समयमा उनीहरुको रुचि अनुसार उनीहरु रहेकै स्थानमा प्रविधिको प्रयोग गरी अध्ययन गर्न सकून् र खस्कँदो शैक्षिक अवस्थामा सुधार ल्याउन् भन्ने मूल उद्देश्यका साथ तयार पारिएको छ । यस E book को अधिकतम उपयोग गरी विद्यार्थीहरुले स्तरअनुरुप ज्ञान हसिल गरी आफ्नो सिकाइलाई दिगो बनाउनुका साथै परीक्षामा उच्चतम अङ्क प्राप्त गर्न यो पुस्तक महत्वपूर्ण अध्ययन सामग्री बन्नेछ भने अर्कोतर्फ साहित्यका अध्ययता र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा संलग्न हुने शिक्षकहरुका लागि पनि उत्तिकै सहयोगी सिद्ध हुनेछ भन्ने विश्वास लिएको छु।

प्रस्तुत E book तयार पार्नको लागि सल्लाह, सुझाव र प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने क्याम्पस व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष, क्याम्पस प्रमुख र यस पुस्तकको डिजाइन लगायत अन्य प्राविधिक कुराहरुमा सहयोग गर्नुहुने यस क्याम्पसका UGC GRANTS अन्तर्गतका फोकल पर्सन युवराज दाहाल र ICT विभाग प्रमुख टीका थेवे प्रति विशेष आभार प्रकट गर्दछु । यस क्याम्पसमा अध्यापनरत सम्पूर्ण प्रध्यापक, उपप्राध्यापक ,सहायक प्रध्यापक,प्रशिक्षक , कर्मचारी र विद्यार्थीहरुलाई हृदयतःधन्यवाद प्रकट गर्दछु । आगामी दिनहरुमा सबै पक्षबाट सकारात्मक एवम् रचनात्मक सुझावको अपेक्षा गर्दै यो E book को अध्ययन गरी मूल्याङ्न गर्ने जिम्वेवारी यहाँहरुलाई सुम्पन पाउँदा अत्यन्त खुसी महसुस गरेको छु।

भूमिका

साहित्य सृजनाको महत्वपूर्ण विधाहरूमध्ये उपन्यास एक विशिष्ट स्थान ओगट्ने विधा हो। मानव समाजका विविध पक्षलाई जीवन्त रूपमा प्रस्तुत गर्ने उपन्यास साहित्यले पाठकलाई संवेदनशील बनाउन, समाजप्रति सजग गराउन तथा कल्पनाशीलता बढाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ।

उपन्यास भनेको एक विस्तारित कथा हो, जसमा चरित्रहरूको विकास, घटनाक्रमको गहिराइ तथा वातावरणको चित्रणलाई विशेष ध्यान दिइन्छ। यसमा समाजका विविध पक्ष, संस्कार, संस्कृतिका साथै व्यक्तिका मनोवैज्ञानिक तथा दार्शनिक पक्षहरूको पनि विश्लेषण गरिन्छ। उपन्यास साहित्यले यथार्थवाद, रोमान्टिकता, आदर्शवाद, रहस्यवाद लगायतका विभिन्न शैलीहरू समेट्न सक्ने विशेषता राख्दछ। डायस्पोरिक उपन्यास भन्नाले ती साहित्यिक कृतिहरू जसले प्रवासी जीवन, पहिचान संकट, देशबाहिरको अनुभव, सांस्कृतिक द्वन्द्व, र नास्टाल्जियालाई मुख्य विषयवस्तु बनाउँछन्। यस्ता उपन्यासहरूमा पात्रहरू प्रायः जन्मभूमिबाट विस्थापित भई नयाँ देश वा संस्कृतिमा बसोबास गर्छन् र त्यहाँको जीवन, भाषा, संस्कृति, र पहिचानसँग सम्बन्धित संघर्षलाई चित्रण गरिन्छ।

यस E - book मा उपन्यासकार होमनाथ सुवेदीको औपन्यासिक काव्यधाराको अध्ययन यमपुरीको महल उपन्यासका आधारमा गरिएको छ। यस क्रममा सुवेदीको साहित्यिक अवतरण साहित्यिक महत्व डायस्पोरिक प्रवृत्ति र यमपुरीको महल प्रयोगवादी चेतनाको प्रस्फुटन संरचनागत र शैलीगत नवीनता आदि विषयको अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ। यस पुस्तकले डायस्पोरिक उपन्यास लेखनमा रुचि राख्ने साहित्यप्रेमी, विद्यार्थी, लेखक तथा अनुसन्धानकर्ताहरूलाई मार्गदर्शन प्रदान गर्ने विश्वास लिइएको छ।

Table of Contents

परिचय – सुवेदीको साहित्यिक अवतरण 1

मुख्य विशेषताहरू: 1

साहित्यिक महत्व: 2

डायस्पोरिक प्रवृत्ति र यमपुरीको महल 2

उत्तरआधुनिकतावादी प्रभाव 3

प्रयोगवादी दृष्टिकोण 3

मिथकीय र प्रतीकात्मक प्रयोग 3

अस्तित्ववादी दर्शनको समावेश 4

चेतन प्रवाह शैलीको उपयोग 4

संरचनागत र शैलीगत नवीनता 4

सन्दर्भ सामग्री: 4

निष्कर्ष 5

होमनाथ सुवेदीको औपन्यासिक काव्यधारा

परिचय – सुवेदीको साहित्यिक अवतरण

डायस्पोरिक साहित्य भन्नाले आफ्नो मूल देशबाट पर रहेका व्यक्तिहरूको अनुभव, भावनात्मक द्वन्द्व, सांस्कृतिक पहिचान र समाजसँगको सम्बन्धलाई उजागर गर्ने साहित्य हो। यो साहित्यले प्रवासमा रहेका समुदायको जीवनका विविध पक्षहरूलाई समेट्छ। यस्तो साहित्यको सिर्जना यथार्थपरक तथा कल्पनात्मक दृष्टिकोणबाट गरिन्छ।वि.सं. २००४ सालमा म्याग्दी जिल्लाको ताकममा जन्मिएका सुवेदीले त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट नेपालीमा एम.ए.उपाधि हासिल गरेका छन्। वि.सं. २०३८ सालमा अमेरिकाको उडब्रिज,भर्जिनियामा स्थायी बसोबास गरेका उनले वि.सं.२०२५ सालमा 'नेपाली छात्र सङ्घ' दिल्ली भारतबाट प्रकाशित हिमाल पत्रिकाको वर्ष १,अङ्क १ मा 'अविवेक' नामक शीर्षक कथा प्रकाशन गरी औपचारिक साहित्यिक यात्राको आरम्भ गरेका हुन्। उनले नेपाली उपन्यास, कथा,कविता, खण्डकाव्य, महाकाव्य,गजल,समालोचना आदि विविध विधामा कलम चलाएका छन् ।यिनका प्रकाशित कृतिहरूमध्ये उपन्यास विधामा न्याउली २०४३, रत्न २०४३, नजर २०४४, त्रिमूर्ति २०४४, बिणा २०४५, देउराली २०५१, अङ्कुर २०५३, यमपुरीको महल २०६४ र अन्तर्दाह प्रकाशोन्मुख;कविता काव्य विधामा प्रवासी स्वर २०५४, आप्रवासका सुसेली २०६३, छयासीको छवि खण्डकाव्य २०६४, ग्रहग्रस्त दिवाकर खण्डकाव्य २०६५ र डायस्पोराको पेन महाकाव्य २०६६; कथा विधामा नेपाली लोक कथा २०५२, चिरिएको मुटु २०६४, छन्त्याललोक कथा २०६६; गजल विधामा सेतो गाजल २०६४; समालोचना विधामा समुद्रपारका समालोचना २०६४ र नवछायावादको छवि २०६५ विविध विधामा आप्रवासी पत्र पत्रसाहित्य २०६६, मृदुलका गजल सम्पादन २०६६ र टाकम दर्पण सहलेखन २०५५ आदि प्रमुख हुन् ।

मुख्य विशेषताहरू:

- प्रवास र विस्थापन: पात्रहरू युद्ध, उपनिवेशवाद, रोजगारी, शिक्षा, वा उत्पीडनजस्ता कारणले जन्मभूमि छोडेर अर्को देशमा बस्छन्।
- पहिचानको खोज: पात्रहरूले आफ्नो सांस्कृतिक र व्यक्तिगत पहिचानको द्विविधा (जन्मभूमि र नयाँ देशको बीचमा) सामना गर्छन्।
- नास्टाल्जिया: जन्मभूमि, बाल्यकाल, र पुरानो संस्कृतिप्रति गहिरो तडप र सम्झना।
- सांस्कृतिक द्वन्द्व: नयाँ देशको संस्कृति र जन्मभूमिको परम्पराबीचको टकराव।
- भाषा र संप्रेषण: नयाँ देशमा भाषागत अवरोध र सञ्चारको कठिनाइ।

- नेपाली सन्दर्भमा अमेरिका, बेलायत, दक्षिण कोरिया आदि देशमा रहेका नेपाली लेखकहरूले लेखेका कथा, कविता, निबन्धहरू।

-
- प्रवासमा रहेका पात्रहरूको आत्मकथात्मक वा काल्पनिक संघर्षहरू, जस्तै चिट्ठी, डायरी शैलीमा लेखिएका अनुभवहरू।

साहित्यिक महत्व:

डायस्पोरिक साहित्यले समकालीन समाजको विविधता र बहुसांस्कृतिक यथार्थलाई प्रस्तुत गर्छ। यसले प्रवासको भोगाइलाई मात्र होइन, सृजनात्मक दृष्टिकोणबाट पहिचान, स्मृति र बदलिँदो संसारलाई पनि सम्बोधन गर्छ।

होमनाथ सुवेदी नेपाली साहित्यमा डायस्पोरिक उपन्यासका सशक्त प्रणेता मानिन्छन्। उनको औपन्यासिक प्रवृत्तिमा डायस्पोरिक चेतनाले प्रमुख स्थान ओगट्छ, जसलाई विशेष गरी उनको चर्चित उपन्यास *यमपुरीको महल* (विक्रम सम्वत् २०६४) मा जीवन्त रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। सुवेदीका डायस्पोरिक प्रवृत्तिहरूलाई निम्न बुँदाहरूमा संक्षेपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ:

डायस्पोरिक प्रवृत्ति र यमपुरीको महल

- सुवेदीले *यमपुरीको महल* मा अमेरिकामा बसोबास गर्ने नेपाली डायस्पोराको जीवन, संघर्ष र भावनात्मक मर्मलाई गहिरो र संवेदनशील ढंगले प्रस्तुत गरेका छन्। उपन्यासका नायक प्रेममार्फत प्रवासी नेपालीहरूको जन्मभूमिप्रतिको नास्टाल्जिया, नयाँ देशको संस्कृतिसँगको द्वन्द्व, र पहिचानको खोजलाई मार्मिक रूपमा चित्रण गरिएको छ।
- प्रवासमा नेपालीहरूले भोग्ने सांस्कृतिक, सामाजिक, र मनोवैज्ञानिक चुनौतीहरू (जस्तै: भाषागत अवरोध, सांस्कृतिक टकराव, र पहिचानको संकट) लाई सुवेदीले गहिराइसाथ उजागर गरेका छन्।

- 'यमपुरीको महल' डायस्पोरिक उपन्यासको उत्कृष्ठ उदाहरण हो।
- उत्तर आधुनिक दृष्टिकोणले डायस्पोरिक पीडाको शिल्पलाई आधुनिक उपन्यासमा गहिर्‍याएकोए छ।

उत्तरआधुनिकतावादी प्रभाव

- सुवेदीको डायस्पोरिक प्रवृत्ति उत्तरआधुनिकतावादसँग गाँसिएको छ। नेपाली साहित्यमा उत्तरआधुनिकतावादको प्रवेशसँगै डायस्पोरिक कृतिहरूले सशक्त स्थान बनाए, र सुवेदीले यो प्रवृत्तिलाई *यमपुरीको महल* मार्फत स्थापित गरे।
- उनले परम्परागत कथावस्तु र संरचनालाई तोड्दै नयाँ प्रविधि र शैली (जस्तैः चेतन प्रवाह, स्वैरकल्पना, मायावी यथार्थ) को प्रयोग गरी डायस्पोरिक अनुभवलाई नवीन ढंगले प्रस्तुत गरेका छन्।

प्रयोगवादी दृष्टिकोण

- सुवेदीले डायस्पोरिक विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गर्न प्रयोगवादी शैली अपनाएका छन्। *यमपुरीको महल* मा परम्परागत उपन्यास संरचनालाई भत्काउँदै परिच्छेदलाई अंकद्वारा छुट्याउने र अन्तिम वाक्यबाट संकेत गर्ने नवीन पद्धति प्रयोग गरिएको छ।
- पूर्वस्मृति, चेतन प्रवाह, स्वैरकल्पना, र स्वप्निल विचरणजस्ता प्रविधिहरूको प्रयोगले डायस्पोरिक पात्रहरूको मनोवैज्ञानिक र भावनात्मक अवस्थालाई गहिरो बनाएको छ। उदाहरणका लागि, नायक प्रेमको जीवनका २० देखि ७२ वर्षसम्मका घटनाक्रमलाई तीन-चार घण्टाको समयावधिमा समाहित गरिएको छ, जुन प्रयोगवादी शैलीको उत्कृष्ट नमुना हो।

मिथकीय र प्रतीकात्मक प्रयोग

- सुवेदीले डायस्पोरिक कथालाई गहिराइ दिन मिथक र प्रतीकको सशक्त प्रयोग गरेका छन्। *यमपुरीको महल* को शीर्षक आफैंमा डलर (पैसा) को लोभ र त्यसले ल्याउने भ्रमलाई मिथकीय रूपमा प्रस्तुत गर्छ।
- पूर्वीय मिथकहरू (जस्तैः दुर्योधन, भीष्म, धृतराष्ट्र, विदुर) र पश्चिमी मिथकहरू (जस्तैः लिङ्कन, पेन्टागन, क्यापिटल हिल) को संयोजनले डायस्पोरिक अनुभवलाई पूर्व र पश्चिमको सांस्कृतिक द्वन्द्वसँग जोड्छ। यस्तो मिथकीय प्रयोगले प्रवासी जीवनको जटिलतालाई गहिरो बनाउँछ।

अस्तित्ववादी दर्शनको समावेश

- सुवेदीको डायस्पोरिक प्रवृत्तिमा अस्तित्ववादी दर्शनको प्रभाव स्पष्ट छ। *यमपुरीको महल*मा नायक प्रेमले आफ्नो स्वतन्त्र निर्णय (जस्तै: अमेरिका बस्ने निर्णय) र त्यसका परिणामहरूलाई स्वीकार गर्दै आफ्नो अस्तित्वको खोजी गर्छन्।
- प्रेमले आफ्नो स्वतन्त्रताको लागि कसैको हस्तक्षेप सहँदैनन् र आफ्ना निर्णयका परिणामप्रति कसैलाई दोष नदिई जिम्मेवारी लिन्छन्, जुन अस्तित्ववादी दर्शनको मूल सिद्धान्तसँग मेल खान्छ।

चेतन प्रवाह शैलीको उपयोग

सुवेदीले डायस्पोरिक अनुभवलाई चेतन प्रवाह शैलीमार्फत प्रस्तुत गरेका छन्, जसले पात्रको मनोवैज्ञानिक गहिराइ र भावनात्मक जटिलतालाई उजागर गर्छ। प्रेमको चेतना र अवचेतन, नेपाल र अमेरिकाबीचको मानसिक यात्रा, स्वप्न र जाग्रत अवस्थाको मिश्रणले डायस्पोरिक जीवनको निरन्तरता र अस्थिरतालाई जीवन्त बनाउँछ।यो शैलीले प्रेमको मनमा उठ्ने तह-तहका भावनाहरूलाई स्वच्छ र पारदर्शी रूपमा प्रवाहित गर्छ, जुन डायस्पोरिक पात्रको आन्तरिक द्वन्द्व र पहिचानको खोजलाई प्रभावकारी बनाउँछ।

संरचनागत र शैलीगत नवीनता

- प्रत्येक परिच्छेदको अन्तिम वाक्यमार्फत आगामी परिच्छेदको संकेत गर्ने प्रविधि अद्वितीय छ।
- प्रथम पुरुषीय दृष्टिबिन्दु प्रयोग गरी पात्र प्रेमको चेतनालाई गहिरो रूपमा अभिव्यक्त गरिएको छ।
- आत्मकथात्मक सौन्दर्यले उपन्यासलाई विशिष्टता प्रदान गर्छ।

सन्दर्भ सामग्री:

- सुवेदी, होमनाथ (२०६४). *यमपुरीको महल.*
- नेपाली छात्र सङ्घ, दिल्ली (२०२५). *हिमाल पत्रिका.*
- जेम्स, विलियम (१८९०). *Principles of Psychology.*
- कोइराला, बीपी. *नरेन्द्र दाइ.*
- लमिछाने, शंकर; गौतम, ध्रुवचन्द्र – चेतन प्रवाह शैलीको नेपाली प्रयोग।

निष्कर्ष

होमनाथ सुवेदीका डायस्पोरिक प्रवृत्तिहरूले नेपाली साहित्यमा नयाँ आयाम थपेका छन्। *यमपुरीको महल* मार्फत उनले प्रवासी नेपालीहरूको जीवन, पहिचान संकट, सांस्कृतिक द्वन्द्व, र नास्टाल्जियालाई प्रयोगवादी शैली, मिथकीय प्रतीक, र अस्तित्ववादी दर्शनसँग जोडेर सशक्त रूपमा प्रस्तुत गरेका छन्। उनको यो योगदानले नेपाली डायस्पोरिक उपन्यासलाई नयाँ उचाइ प्रदान गरेको छ। यो उपन्यासले उनलाई यस विधाका सशक्त स्रष्टा र प्रयोगवादी शिखर प्रतिभाको रूपमा स्थापित गरेको छ।